

Дьарык тиэмэтэ:

*«Сайынны биир күн
дьылы аһатар»*

(бэлэмнэни белех оҕолоругар дьарык)

*Павлова М.С. – урдук категориялаах иитээччи,
Матросова Р.Р. – бастакы категориялаах иитээччи.*

2019 с.

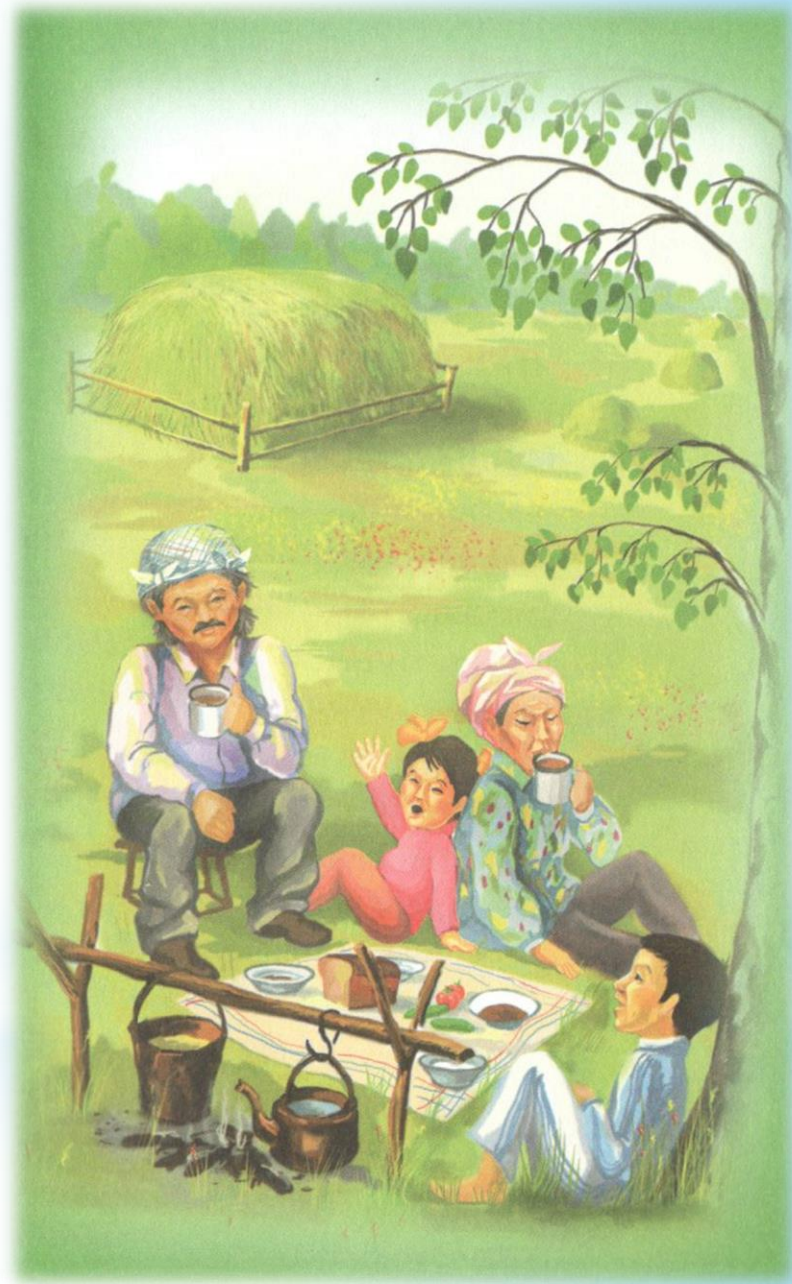
Сыала-сорууга:

1. **Оболорго ходуһаҕа от үлэтин хаамыытын туһунан билибиннэри.**
2. **Кыра эрдэхтэн эбээ, эһээ үгэһин тутуһан окко сылдыһыы, үлэ үөрүйэбэр уһуйуллуу, үлэлии үөрэнии наадатын, туһатын оболорго тиэрдии.**
3. **Айылбалыын алтыһыы, кэрэхсээн, болбойон көрө үөрэнии, билгэлээһини билибиннэри, айылбаҕа харыстабыллаахтык сыһыаннаһарга итии .**
4. **Бэйэ санаатын сөпкө сааһылаан кэпсиир дьобуру сайыннарыы, тыл саппааһын байытыы.**

Актуальноһа: саха төрүт дьарыгын үйэттэн үйэбэ, көлүөнэттэн көлүөнэбэ салбаан илдьэ сылдыһы, сайыннарыы - үүнэр көлүөнэ ытык иһэ буолар.

Гипотеза: айылбаҕа харыстабыллаахтык сыһыаннаһан сиритүһаныы, сүөһү , сылгы иттэн олоруу- саха омук саргыта буоларын өйдөөһүн.

Эбээлээх эбээбит
Оттуулар.
Уунуу быйыл учугэй.
Куну быба кемелестубут,
Кубу, чэйи
Ердубут.
Сынньаланна ырыаны,
Чабырбабы, тойугу
Тобо тардан
Кэбистибит.
Эбээлээх эбээбит
Налыччы
Чэйдииллэр астына.

Аким Кондратьев.

Оттуур ходуБа
ортотугар куеллээх,
тула етте муеттээх
сыттаах тиит мас
ойуурдаах, куйааска
серуунунэн илгийэр
хатын чаран
мастардаах. Хатын
чаран быыбынан
дьэдьэн беёете уунэр.
Кутаа уот унаарбыт
буруо сытынан дуобуйа
тынан, серууннэ,
кулуккэ олорон абыыр
олус учугэй буолар.

Саха дьоно былыр
былыргыттан суебу, сылгы
ииттэн, кыбыннары
сайыннары улэлээн —
хамсаан, суебулэрин керен-
харайан, киниттэн абаан-
таннан кун бугунугэр тийэн
кэллэхтэрэ. Окко кириэх
иннинэ саха норуотун улахан
быраабынныга ыыях
буолар. Ыыяхха
айыылартан алгыс ылан,
оуохайдаан, сыалаах эмис
эт сиэн, уохтаах кымыс ибэн
куус уох ылынан, дуобуйа
сынньанан, уерэн-кетен
баран дьоннор куустээх от
улэтигэр киирэллэр.

От ыйын ортотуттан Бетуруеп танара кунун кэнниттэн от улэтэ сабаланар. Саха итэбэлинэн танара кунугэр хайаан да куустээх ардах тубэр. Куустээх этин этэн лубугурэтэр, чабылбан чабылыйар, ардах ыабастаах уунан кутар. Ардах кэнниттэн от уунуутэ куускэ тэбэр, хонуу араас дьэрэкээн сибэккиннэн симэнэр, уен-кейуур элбиир, лыахтар кетеллер, чыычаахтар ыллыыллар. «Сайын куускэ улэлиэн, кыбын тот олоруон» диэн ес хобоонно этэллэр. От улэтэ саха кибитигэр улахан суолталаах, эппиэттээх кэмэ буолар.

Оттуур сирим ситэр кэмэ
кэллэ, дьэ, кэллэ.

Кэтэспиппит биБи бары
кэрэ сайыны.

Мин дууБам ыллыыр,
Куех халлаан ыллыыр,
Куерэгэйим эмиэ ыллыыр.
Кунум ыллыыр, эмиэ
ыллыыр !

Кэрии тыаБа кэБэ этиэ,
Чыычаах керулуе.

Кэрэ кэмим тийэн кэллэ ,
кууБум, дьэ, кууруе.

Хонор муостаахпыт
ходуБаБа,

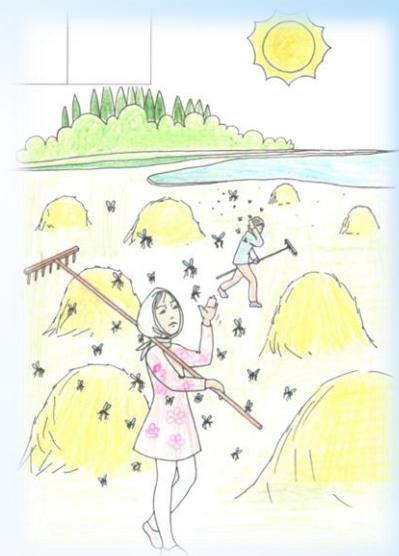
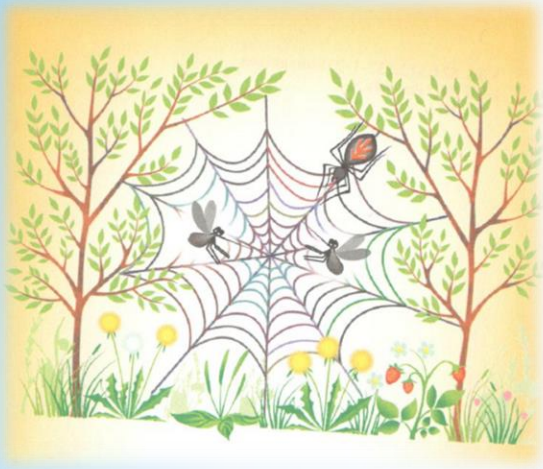
сыспайбыт элбиэ,

Дойдум аайы, сирим аайы
улэ ньиргийиэ .

(ырыа истии)

Бу ырыаБа этиллэринии, кырдык да саха
киБитигэр куутуулээх кэрэ кэмэ от улэтэ
буолар. Отчуттар серуун, кулук сиргэ
отууланаллар. Отууга оллоон оностоллор. Аал
уоту оттоннор арыылаах алаадьынан,
кымыБынан аях туталлар. Кутаа уот
унаарбыт буруо сытынан угуттанан аБыыр
олус учугэй буолааччы. «Сайын куускэ
улэлиэн, кыБын тот олоруон» диэн ес
хоБоонно этэллэр.

Саха кибитэ айылбалыын алтыбан, кэпсэтэн, кердебен сылдыар угэстээх. Тулалыыр айылбатын кэтээн керен, кун-дьыл уларыыытын, хайдах сайын кэлэрин, сарсын-ейуун хайдах кун буолуобун билгэлээн билэр.

- Саас ньургуьун хойуутук ууммут буоллабына быйаннаах, уунуулээх сайын буолсу дииллэр.
- От ыйын иннинэ элбэх ардах тустэгинэ аба саастаах дьон уерэллэр.
- Ообуй обус ситимин керен баран, ханнык кун дьыл буоларын быьаарыахха сеп. Холобур, ообуй обус ситимин ортотугар уйатыгар киирэн олорор буоллабына, ардах туьэрэ сабабаланар. Оттон кини, уйатыттан тахсан, сана ситими баайар буоллабына, ыраас кун буолар.
- Баба ууттан тахсан хонууга сылдыар буоллабына ардах кэлиьи диэн сабабалыыллар.
- Сарсыарда турдахха ньээм-ньээм от абыллан турар буоллабына ардабы куутумэ, оттон сабыллан турар буоллабына ардах кэлэрин бэлиэтэ. Ити билгэлэри отчут дьон билэллэр, туьаналлар.

От улэтэ саха кибитигэр
улахан суолталаах,
эппиэттээх кэмэ буолар
Абаан, сэбэргэбэн
бараннар эр дьоннор
хотуурдарын сытыылаан,
таптайан баран куех солко
оту охсоллор. Охсуллубут
от икки-ус хонук куулар,
хатар. Ол кэнниттэн
мунньуу улэтэ сабаланар.
Кыраабылынан сулбу-
халбы харбаан
субурбальылар,
бугуллуулар. Ити курдук
кун аайы киэн ходубаба
чекейбут бугулар
лэбигирэбэллэр.

Онтон бугулламмыт оту кээБи куустээх, ыарахан улэтэ саБаланар. АтырдыаБынан ылан бугуллары барытын холбоон улахан да улахан, урдук да урдук оту кээБэллэр. КыдамаБыттар уБун уктаах атырдыаБынан бугулу уеБээ быраБаллар. От урдугэр тустээччи оту уктуур, саабылыыр, онорон биэрэр. Бугул тугэБин кыраабыллааччылар харбыыллар.

Сылгылар, ынахтар
сиэбэтиннэр диэн
куруе туталлар.
Куьуеру ходуьа5а хас
да улахан
кээБиллибит оттор
чекейеллер.Соро5ор
кээБиллибит оту
куобах дьелу
кэбийбит буолар,
оччо5о отчут уерэр,
отум минньигэс эбит
диэн сыаналыыр.

«Сайынны биир кун дьылы аьатар»
диэн отчуттар мээнэ5э эппэттэр. Уьун
тымныы кыьыннаах Сахабыт сирин
сайына кылгас. Кылгас сайынна
улумнэБэн, куну- дьылы сепке аа5ан
суоттаан, кун аайы куускэ
оттоотохпутуна эрэ дьылы туоруубут
диэн ейдууллэр отчуттар.Оччо5о эрэ
суеБулэригэр уьун кыьынна отторо
тийэр.

Билинни уйэ5э
отчуттар уксулэрэ
техниканан оттуулар;
киэн сири
тыраахтырынан
обустараллар уонна
мустараллар. Илиинэн
оттуурдаа5ар
техниканан оттуур
быдан чэпчэки уонна
тургэн. Онон тыа
сиригэр олорор хас
биирдии отчукка
оттуур техника,
тыраахтыр хайаан да
наада. Олох сайдан
истэ5ин аайы отчут
улэтин чэпчэтэр
техника араа5а элбээн
иьэр.

Суебулээх ыал онорон табаарар бородуукталарын астыыр(переработкалыыр) элбэх аныгылыы онобуулаах заводтар тутуллаллара буоллар, фермердар улэлэрэ ессе ситиьиилээх буолуо этэ. Фермер диэн суебу сылгы уо.д.а. кылллары ииттэр улэбिति ааттыыллар. Ынах суебу этиттэн, уутуттэн ас араабын астыыллар: этэ минньигэс миин, фарш, халбабыы буолар. Уутуттэн суегэй, творог, суорат, кефир, йогурт, чохоон, кымыс онороллор. Туйагыттан халадьыас онороллор. Ынах хаана, ибэ, быара, тыла сахалар киэн туттар кунду астара буолар.Оттон Дьебегей обото сылгыбыт этэ аан дойдуга аатырда. Киби доруобуйата бебергууругэр сыаналаах веществолааба биллэр.

ОБолоор, саха омук терут
дьарыгын суебу- сылгы
иитиитин салбаан келуенэттэн
келуенэ5э тэнитэргэ
дьоммутугар кемелебуегун,
сайын айылбалыын алтыбан
от улэтигэр кемелебун, кыра
сааскытыттан суебугэ
сыста5ас буолун! Сахалыы
терут абынан: сибиэбэй
этинэн, уутунэн, суегэийинэн
абыабын диэн ынырабыт.

Саха таптыыр оттуурун
Хойуу оту охсорун
Отуу чэийин иьэрин
Суебу- сылгы ииттэрин,
Саха таптыыр алаабын
Ытык кэрэ сирдэрин
Балыктыырын, кустуурун
Байанайа бэрсэрин.

**Дьарыктаныы иккис
чаабыгар оонньуулар
ытыллаллар.**

От улэтигэр аналлаах мастан онобуллубут оонньуурдар бааллар: куруе, оночо, оллоон, балыктар, илим, ыа5айалар, отоннор уо.д.а. Куруе 7 чаастан турар. Маны бэйэ бэйэтигэр холботолоон куруе тутан табаарыллар. Оночо –конструктор, эмиэ ыбыллар-хомуллар. Оллоону эмиэ ыбыллар –хомуллар. Уолаттар да кыргыттар да себулууур оонньуурдара. Отчут буолан уолаттар хотуурунан от охсоллор, кыргыттар кыраабыллыыллар, атырдыа5ынан от кээбэллэр. Отууга олорон чэй, собо балык бу5арынан тегуруччу олорон абыыллар. Кыргыттар оноойуктарын туппутунан дьэдьэннииллэр, сир астыыллар. Эбээлэр, эбээлэр олохторун, улэлэрин-дьарыктарын утуктэн оонньоон оболоро ебугэ утуе угэстэрин эттэригэр - хааннарыгар инэринэн сахалыы тыыннаах буола улааталлар. Олоххо баар араас улэ уеруйэхтэригэр, сатабылга оонньоу сылдьан уерэнэллэр, билиилэрин кэнэтэллэр, оболор тылларын саппаа5а кэниир, ситимнээх саналара сайдар.

